

Maciej Bernasiewicz

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0001-6636-5377>

Monika Noszczyk-Bernasiewicz

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0001-7704-4018>

Efektywność resocjalizacji nieletnich prowadzonej w środowisku zamkniętym w Polsce

Wstęp

Resocjalizacja instytucjonalna (oddziaływania w środowisku zamkniętym) nie ma dobrych „notowań” wśród przedstawicieli świata nauki. Wysoka punitywność społeczeństwa polskiego¹, które raczej chciałoby otwierać nowe placówki i miejsca odosobnienia dla przestępców niż ich resocjalizować, kontrastuje z odwrotną tendencją wśród reprezentantów kryminologii, penitencjarystyki oraz pedagogiki resocjalizacyjnej – osoby te krytykują możliwość resocjalizacji w warunkach izolacji społecznej², a nawet sam sens procesu wychowania resocjalizującego³. Nie sposób zaprzeczyć niektórym podawanym przez badaczy argumentom sprowadzającym się do tezy, iż organizacja środowiska zakładu karnego czy poprawczego, czyli instytucji totalnych, nie sprzyja procesowi powtórnej socjalizacji osób wykolejonych społecznie. Warto

¹ Zob. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski: *Kryminologia*. Gdańsk: Arche, 2004, s. 420–425; A. Bałandynowicz: *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*. Wyd. 2. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2011, s. 210.

² Zob. A. Bałandynowicz: *Probacja. Resocjalizacja...*, s. 188; M. Konopczyński: *Kryzys resocjalizacji czy(li) Sukces działań pozornych. Refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*. Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, 2013, s. 219–224.

³ P. Stępnia: *Resocjalizacja (nie)urojona. O zawłaszczaniu przestrzeni penitencjarnej*. Warszawa: Difin, 2017.

jednak podkreślić, że ci, którzy pracują w instytucjach zamkniętych, robią wiele – i bardzo często z dobrym skutkiem – by ich podopieczni radzili sobie lepiej z wymaganiami społecznymi po wyjściu z tych placówek niż przed wejściem do nich. Zauważyć należy ponadto, że instytucje, które poddajemy dziś krytyce, nie są tymi, którymi były w latach osiemdziesiątych oraz dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Coraz rzadziej o placówkach takich możemy powiedzieć, że mamy tam do czynienia ze zjawiskiem „drugiego życia”⁴, natomiast zarzuty o hermetyczność tych instytucji i oderwanie ich od społeczeństwa rzadko znajdują potwierdzenie. Zadać można retoryczne pytanie: czy skazany, który codziennie wychodzi z zakładu karnego, by udać się na plac budowy, i wraca do zakładu późnym popołudniem, a dodatkowo świadczy jeszcze w weekendy wolontariat na rzecz podopiecznych lokalnego DPS-u, jest bardziej wyalienowany ze społeczeństwa niż pracownik międzynarodowej korporacji, który pracuje po 12 godzin dziennie i – jako reprezentujący kategorię *yuppie* – nie znajduje czasu na założenie rodziny?⁵ Czy wychowanek zakładu poprawczego, który w godzinach popołudniowych uczy się na terenie zakładowej stolarni, po południu uczęszcza na profesjonalną terapię uzależnień, a wieczorami w internecie rozmawia ze swoimi wychowawcami o własnych problemach, dylematach, planach na przyszłość oraz popełnionych w życiu błędach, jest w gorszej sytuacji niż chłopiec (dziewczyna) uciekający(-a) z domu przed przemocą domową, dopuszczający(-a) się rozbojów, by zdobyć pieniądze na kolejną porcję dopalaczy, niepromowany(-a) kolejny raz do następnej klasy, przebywający(-a) po kilkanaście godzin w świecie wirtualnym, ale za to kontaktujący(-a) się raz na dwa miesiące ze swoim kuratorem, ponieważ wymiar sprawiedliwości chce go (ją) uchronić przed umieszczeniem w placówce zamkniętej? Prezentowany tekst traktuje o dwóch typach placówek, które są filarami resocjalizacji instytucjonalnej nieletnich w naszym kraju, oraz o ich społecznej niezbędności, tj. o zakładzie poprawczym (ZP) oraz młodzieżowym ośrodku wychowawczym (MOW).

⁴ Zob. P. Chomczyński: *Działania wychowanków schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych. Socjologiczna analiza interakcji grupowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014, s. 114–122.

⁵ Zob. M. Bernasiewicz: *Yuppie oraz squatter. Globalne style życia w lokalnych środowiskach wychowawczych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013.

Resocjalizacja w środowisku zamkniętym a resocjalizacja w środowisku otwartym

Rośnie liczba badań pokazujących, iż opieka w środowisku zamkniętym, która – pisaliśmy już o tym w innym miejscu⁶ – rzadko oznacza dziś pełną izolację od środowiska otwartego, może być efektywna i w wielu przypadkach jest niezbędna. Przy spełnieniu warunków: dobrej organizacji, zapewnienia fachowej kadry oraz umożliwienia resocjalizowanemu szerokich kontaktów ze środowiskiem otwartym, resocjalizacja instytucjonalna może przynosić bardzo dobre rezultaty. Pamiętając o tym, że środowiskowe programy terapeutyczne cechują się efektywnością resocjalizacyjną, należy również zauważyć, iż istnieje grupa silnie zdemoralizowanych nieletnich wywodzących się z mocno dysfunkcyjnych środowisk – dla tych nieletnich opieka całkowita (w środowisku zamkniętym) wydaje się ostatnią szansą, jaka pozostała w systemie społecznym, w którym stosowanie wolnościowych formuł egzekucji prawa i pomocy jednostce (rodzinie) przyniosło porażkę. Na marginesie warto zaznaczyć, że w anglosaskiej literaturze przedmiotu za opiekę instytucjonalną (*residential care*) uważa się również opiekę w świetlicach socjoterapeutycznych (*day care treatment centre*), w których prowadzi się pracę z grupą (*group care*); program takiej świetlicy obejmuje organizację życia, edukacji, czasu wolnego, a także terapię indywidualną i rodzinną („the treatment program exists living arrangements, education, recreational activities, and individual and family therapy”). Podobnie jest w Polsce – za resocjalizację instytucjonalną uznać należy pracę wychowawczą w jednostkach zarówno opieki całodobowej (zakłady poprawcze, schroniska dla nieletnich, młodzieżowe ośrodki wychowawcze), jak i opieki częściowej (świetlice środowiskowe, ośrodki kuratorskie). W tym sensie do nieinstytucjonalnych form resocjalizacji zaliczyć można jedynie pracę wychowawczą i pracę socjalną w rodzinie (na przykład konferencje rodzinne, nadzór kuratora), w szkole (na przykład mediacja szkolna) oraz w środowisku ulicznym (*street work*).

Po uwzględnieniu siły reakcji społecznej oraz oceny jej efektywności należałoby mówić o trzech formach resocjalizacji:

⁶ M. Bernasiewicz, M. Noszczyk-Bernasiewicz: *Od Redaktorów. W: Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce*. Red. M. Bernasiewicz, M. Noszczyk-Bernasiewicz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018.

⁷ I.L.W. Bastiaansen et al.: *Measuring Group Care Worker Interventions in Residential Youth Care*. „Child Youth Care Forum” 2012, s. 5. DOI 10.1007/s10566-012-9176-8.

1. Resocjalizacji w środowisku zamkniętym (zakład karny, zakład poprawczy, młodzieżowy ośrodek wychowawczy).
2. Resocjalizacji w środowisku półotwartym (ośrodek kuratorski, świetlica terapeutyczna).
3. Resocjalizacji w środowisku otwartym (nadzór kuratora, *streetworking*, oddziaływania w rodzinie i szkole).

Erik J. Knorth, Annemiek T. Harder, Tjalling Zandberg i Andrew J. Kendrick przytaczają badania holenderskie, które pokazały, że resocjalizacja instytucjonalna – autorzy zaliczyli do niej placówki zarówno zamknięte, jak i półotwarte (według przedstawionej wcześniej klasyfikacji) – prowadzona wobec młodzieży z zaburzeniami zachowania (w tym z zachowaniami internalizacyjnymi) oraz jednoczesna praca z rodzinami tej młodzieży doprowadziły do redukcji zachowań antyspołecznych. Do efektywnych sposobów interwencji autorzy zaliczyli między innymi: terapeutyczne programy kognitywno-behawioralne, wsparcie indywidualne, trening empatii dla młodzieży przestępczej, terapię rodzinną dla rodziców, edukację specjalną, asystę przy poszukiwaniu pracy, opiekę następczą⁸. Także przeprowadzona przez tych autorów metaanaliza 110 badań nad efektywnością programów realizowanych w warunkach instytucjonalnych pozwoliła na sformułowanie konkluzji, że po okresie pobytu badanych dzieci i młodzieży w placówce dochodzi – przeciętnie – do poprawy ich funkcjonowania psychospołecznego⁹. Autorzy przeprowadzili studia katamnesticzne (preeksperymentalne i quasi-eksperymentalne, w których drugi pomiar następował w okresie od 3 do 4 miesięcy od wyjścia podopiecznego z placówki) w kilku rejonach świata (Stany Zjednoczone, Kanada, Europa i Australia) obejmujące dzieci i młodzież pomiędzy 12. a 18. rokiem życia, przejawiające zachowania problemowe (internalizacyjne i eksternalizacyjne zaburzenia zachowania). Z omawianej metaanalizy wysnuli ciekawe wnioski szczegółowe odnoszące się do resocjalizacji instytucjonalnej:

- młodzież z eksternalizacyjnymi problemami zachowania poczyniła w placówce zamkniętej większe postępy niż młodzież z problemami internalizacyjnymi;
- personel placówki resocjalizacyjnej realizujący programy rezydencyjne wykazuje wyższy poziom krytyki wobec efektów resocjalizacji niż zaangażowana w te programy młodzież oraz jej rodzice¹⁰;

⁸ E.J. Knorth et al.: *Under One Roof: A Review and Selective Meta-analysis on the Outcomes of Residential Child and Youth Care*. „Children and Youth Services Review” 2008, no. 30, s. 125. DOI 10.1016/j.childyouth.2007.09.001.

⁹ Ibidem, s. 133.

¹⁰ Temat różnic w postrzeganiu efektów resocjalizacji instytucjonalnej w Polsce przez kadrę placówek resocjalizacyjnych oraz studentów resocjali-

- w przypadku osób silnie zdemoralizowanych lepsze efekty daje resocjalizacja instytucjonalna niż programy realizowane w miejscu zamieszkania¹¹.

Wnioski nie potwierdzają powszechnie formułowane tezy o szkodliwym charakterze resocjalizacji instytucjonalnej (w tym prowadzonej w warunkach izolacji). Resocjalizacja w środowisku zamkniętym powinna być jednak kierowana tylko do jednostek silnie zdemoralizowanych.

Zakład poprawczy i młodzieżowy ośrodek wychowawczy w polskim systemie resocjalizacji nieletnich

Justyna Kuszał słusznie zauważa, że w systemie resocjalizacji nieletnich w Polsce istnieją tylko dwa typy placówek stacjonarnych (opieki całkowitej), tj. młodzieżowe ośrodki wychowawcze (MOW) oraz zakłady poprawcze (ZP)¹². Schronisko dla nieletnich (SdN) jest placówką pobytu tymczasowego (podopieczny kierowany jest tam na trzymiesięczny pobyt, podczas którego poddawany jest wszechstronnej diagnozie) i „przedsionkiem” dla zakładu poprawczego – prawdopodobnie dlatego autorka nie wymienia tego typu placówki jako odrębnego elementu w systemie resocjalizacji nieletnich. Natomiast za placówki resocjalizacyjne nie możemy uznać młodzieżowych ośrodków socjoterapii (MOS), do placówek tych kieruje się bowiem młodzież na wniosek rodziców lub opiekunów prawnych oraz na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydanego przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną¹³, a nie na podstawie decyzji sądów rodzinnych. Skierowanie do MOS to środek, który nie występuje w katalogu reakcji wychowawczych oraz poprawczych, jakie ustawodawca przewidział do stosowania w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji oraz przestępczości nieletnich¹⁴.

zacji podejmuje także M. Noszczyk-Bernasiewicz: *Nieletni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.

¹¹ E.J. K n o r t h et al.: *Under One Roof...*, s. 136.

¹² J. K u s z a ł: *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018, s. 280.

¹³ Ośrodek Rozwoju Edukacji: *Młodzieżowe ośrodki socjoterapii*. 22.04.2015. <https://www.ore.edu.pl/2015/04/mlodziezowe-osrodki-socjoterapii/> [16.08.2018].

¹⁴ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dz.U. 1982, nr 35, poz. 228, z późn. zm.

Do znacznie mniej restrykcyjnych środków reagowania sądowego niż umieszczenie w MOW i ZP, a także w SdN należy zaliczyć skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego oraz orzeczenie umieszczenia takiej osoby w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej. Zastosowanie tych środków powoduje tylko częściowe zerwanie kontaktów nieletniego ze środowiskiem otwartym, natomiast zastosowanie pozostałych środków orzekanych wobec nieletniego w postępowaniu sądowym (na przykład udzielenie upomnienia, zobowiązanie do określonego postępowania¹⁵) nie ingeruje znacząco w środowisko życia nieletniego. Można postawić pytanie: czy wydane wobec nieletniego orzeczenie skierowania do ośrodka kuratorskiego oraz umieszczenia w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej nie mogłyby być ostatnią reakcją w dyspozycji sądów rodzinnych, a tym samym sposobem na wyeliminowanie krytykowanych placówek środowiska zamkniętego, tj. MOW oraz ZP, z systemu resocjalizacji nieletnich? Wydaje się to niemożliwe z kilku względów.

Ośrodki kuratorskie, w których przebywa młodzież w godzinach popołudniowych (najczęściej pomiędzy 15.30 a 19.00), nie są wystarczającym i dobrym rozwiązaniem dla młodzieży, która zarzuciła realizację obowiązku szkolnego oraz przejawia wysoki stopień niedostosowania społecznego (uzależnienie od substancji psychoaktywnych, popełnianie kolejnych czynów karalnych). W takich przypadkach umieszczenie w MOW lub ZP jest jedynym rozwiązaniem pozwalającym na: zerwanie kontaktu nieletniego z przestępczym środowiskiem, zaprzestanie kontynuacji przestępczej aktywności, uruchomienie procesu terapii, ukończenie szkoły oraz uzyskanie kwalifikacji zawodowych.

Drugi ze środków wychowawczych mogących stanowić w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich alternatywę dla zastosowania umieszczenia ich w MOW lub ZP to umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej. Takich rodzin jest jednak w Polsce zbyt mało, aby ten środek wychowawczy był odpowiedzią na problem adekwatną do jego rozmiarów. W roku 2015 w Polsce funkcjonowały jedynie 253 rodziny zastępcze zawodowe specjalistyczne, które opiekowały się łącznie 549 dziećmi¹⁶. Jednocześnie zauważyć należy, że pod opieką tych rodzin znajdują się dzieci z dwóch kategorii: dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub

¹⁵ Art. 6. ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dz.U. 1982, nr 35, poz. 228, z późn. zm.

¹⁶ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Polityki Rodzinnej: *Dane statystyczne dotyczące rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych*. <https://www.gov.pl/attachment/e7f5a4cc-5e14-4d64-b3ed-ea5da75aaf9c> [26.06.2018].

orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności – i to właśnie tymi dziećmi zajmują się w przeważającej mierze rodziny zastępcze zawodowe specjalistyczne – oraz dzieci umieszczane tam na podstawie ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁷. W rodzinach zastępczych zawodowych specjalistycznych mamy zatem co najwyżej kilkadziesiąt miejsc dla nieletnich w skali całego kraju, a tymczasem potrzeby są kilkaset razy większe. Wystarczy zauważyć, że w 96 młodzieżowych ośrodkach wychowawczych przebywało w Polsce w 2015 roku aż 5 944 nieletnich¹⁸, natomiast w 32 zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich Ministerstwo Sprawiedliwości przygotowało 1 769¹⁹ miejsc, a nie wszystkie one – jak skądinąd wiadomo – są dziś wykorzystane²⁰.

¹⁷ Oprócz dzieci z wymienionych dwóch kategorii w rodzinach zawodowych specjalistycznych umieszcza się jeszcze osoby z trzeciej kategorii: małoletnie matki z dziećmi. Zob. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2019, poz. 1111, art. 59.1. Por. też art. 54 pkt 7 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011, nr 149, poz. 887, z późn. zm.

¹⁸ *Funkcjonowanie młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii w systemie oświaty*. „Trendy” 2015, nr 4. http://www.bc.ore.edu.pl/Content/812/T4_15+Funkcjonowanie+MOW+i+MOS+w+systemie+o%C5%9Bwiaty.pdf [9.07.2018].

¹⁹ Ministerstwo Sprawiedliwości: *Zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich*. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zaklady-poprawcze-i-schroniska-dla-nieletnich> [21.07.2018].

²⁰ W ostatnich latach sądy rodzinne coraz rzadziej decydują o umieszczeniu nieletnich w zakładach poprawczych, częściej lokują nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych – w tym w coraz większej liczbie prywatnych – które gorzej radzą sobie z poziomem demoralizacji kierowanej do tych ośrodków młodzieży. Dane Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości świadczą o tym, że orzekanie bezwzględnego umieszczenia w zakładzie poprawczym w postępowaniu w związku z czynami karalnymi popełnianymi przez nieletnich do 2004 r. miało tendencję wzrostową. W następnych latach odnotowano znaczny jego spadek – z 544 w 2004 r. do 220 w 2013 r. (o 60%). Taką tendencję wytłumaczyć daje się dwoma zjawiskami. Pierwsze to spadek liczby nieletnich przestępców związany z niżem demograficznym w tej kategorii wiekowej, natomiast drugi powód to praktyka orzecznicza, w wyniku której sądy rodzinne kierują nieletnich częściej do młodzieżowych ośrodków wychowawczych niż do zakładów poprawczych. Por. M. Noszczyk-Bernasiewicz: *Demoralizacja i czyny karalne wśród nieletnich – dynamika i rozmiary*. „Resocjalizacja Polska” 2016, nr 11, s. 145–162. Według niepublikowanych danych Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczących stanu ewidencyjnego

W sytuacji, w której nie ma wystarczającej liczby rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych, tj. małżeństw oraz osób samotnych, które chciałyby podjąć się opieki i resocjalizacji dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie w warunkach najbardziej optymalnych, tzn. w warunkach zwykłego zamieszkania, pracy i nauki w środowisku społecznym²¹, kwestionowanie istnienia MOW oraz ZP wydaje się pozbawione logiki.

ZP i MOW – próba oceny efektywności resocjalizacyjnej

W 2009 roku Najwyższa Izba Kontroli opublikowała raport o wynikach przeprowadzonej kontroli funkcjonowania zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. Na podstawie danych pochodzących z Krajowego Rejestru Sądowego kontrolerzy ustalili, że w okresie od 2001 do 2008 roku z ogółu 1 700 zwolnionych z ZP i SdN wychowanków ponownie na drogę przestępstwa powróciło 981 (58%)²². Warto jednak zauważyć, że nowsze badania dowodzą wyższej skuteczności resocjalizacyjnej zakładu poprawczego niż pokazywały to dane z przytoczonego raportu za rok 2009. Wyższą skuteczność resocjalizacyjną obserwuje się także w przypadku młodzieżowych ośrodków wychowawczych (MOW) – choć dane w tym zakresie różnią się w zależności od metodologii badań (przyjętego okresu katamnezy). W badaniach Adama Szczówki powrotność na drogę przestępczą wychowanków zwolnionych warunkowo ze wszystkich ZP w Polsce wyniosła 46,5%²³ (dane te autor zaczerpnął z Biura Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu

we wszystkich zakładach poprawczych, w lipcu 2018 r. ponad połowa miejsc w tych placówkach nie była obsadzona wychowankami.

²¹ O organizacji takiego systemu będącego alternatywą dla resocjalizacji zakładowej pisał przed kilkoma laty Andrzej Bałandynowicz: *Rodzinne domy terapeutyczne – propozycją modelowego systemu opiekuńczo-wychowawczego dla osób niedostosowanych społecznie*. W: *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*. Red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński. Warszawa: Wydawnictwo PEDAGOGIUM Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej, 2007.

²² Najwyższa Izba Kontroli: *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich*. Warszawa. 2009. <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-zakladach-poprawczych.html> [30.06.2018], s. 21.

²³ A. Szczówka: *Powrotność na drogę przestępczą nieletnich zwolnionych z różnych typów zakładów poprawczych*. W: *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja w nurtach inkluzji. Doświadczenia, problemy, perspektywy międzynarodowe*. Red. B. Jezierska et al. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, 2013, s. 351.

Służby Więziennej), podczas gdy badania prowadzone przez Zdzisława Bartkowicza pokazały, że ponowną sankcję sądową po wyjściu z MOW orzeczono aż w 67,9% przypadków (w okresie trzyletnim od wyjścia z placówki)²⁴, a badania NIK – w 60% przypadków (w okresie pięcioletnim od opuszczenia placówki)²⁵. W badaniach NIK dotyczących osób, które opuściły MOW oraz ZP w latach 2012–2016 (badania realizowane w pierwszym kwartale 2017), korzystniej wypadają MOW-y, ponieważ wskaźnik wchodzenia w konflikt z prawem po pobycie w tej placówce wyniósł 32%, a dla osób, które opuściły w tym okresie ZP, był o 16 punktów procentowych wyższy²⁶. Przytoczone niejednoznaczne dane świadczyć mogą o tym, że w dłuższej perspektywie czasowej wyższy poziom recydywy występuje po MOW (po pięciu latach i dłużej), natomiast w krótszej perspektywie (do dwóch lat po opuszczeniu placówki) więcej osób powraca do popełniania przestępstw po zakładach poprawczych (48% wobec 32% po MOW).

W ocenie efektywności resocjalizacyjnej dwóch głównych placówek resocjalizacji instytucjonalnej nieletnich należy jednak zauważyć, że umieszczenie w zakładzie poprawczym jest najsurowszym środkiem, jaki może być zastosowany przez sąd rodzinny wobec nieletnich. A to oznacza – o czym nie wolno zapominać – że do zakładu poprawczego trafia młodzież o wysokim stopniu demoralizacji. Jak podaje Anetta Jaworska: „Decyzja taka jest podejmowana, gdy poprzednio zastosowane środki wychowawcze zawiodły lub zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że nie odniosą zamierzonego skutku”²⁷, także wtedy, gdy nie powiodła się resocjalizacja w MOW²⁸. Wysoki poziom powrotności nieletnich do przestępczości po ZP wynika również z bezzradności wielu instytucji opiekuńczo-wychowawczych (dom dziecka, MOW, rodziny

²⁴ Informacje o karalności pozyskano w 2012 r. z Krajowego Rejestru Karnego, a dotyczyły nieletnich przebywających w MOW w latach 2005–2006. Z. Bartkowicz: *Agresywność, kompetencje społeczne i samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013, s. 265.

²⁵ Najwyższa Izba Kontroli: *NIK o resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*. 15.01.2018. <http://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-resocjalizacji-w-mlodziezowych-osrodkach-wychowawczych.html> [25.06.2018].

²⁶ Ibidem.

²⁷ A. Jaworska: *Leksykon resocjalizacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2012, s. 245.

²⁸ Pogłębiona analiza dokumentacji 100 nieletnich umieszczonych w zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich wykazała, że 1/3 z nich wcześniej przebywała w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. Badania przeprowadziła M. Noszczyk-Bernasiewicz (materiały niepublikowane).

zastępcze, zwłaszcza spokrewnione), w których nieletni przebywali przed ostatecznym umieszczeniem ich w SdN lub ZP²⁹.

Analizy własne dokumentacji 60 nieletnich³⁰ przebywających w zakładach poprawczych lub schroniskach dla nieletnich pod kątem podjętych wobec tych nieletnich reakcji przed umieszczeniem w SdN i ZP oraz wyliczenie średniej arytmetycznej liczby podjętych reakcji pokazuje, że wobec jednego wychowanka tego typu placówki podjęto ponad 10 reakcji (na przykład nadzór kuratora, umieszczenie w placówce opiekuńczo-wychowawczej, konsultacja w poradni psychologiczno-pedagogicznej, diagnoza w RODK-u, tj. obecnym Opiniodawczym Zespole Sądowych Specjalistów). Wobec prawie co piątego badanego wychowanka podjęto od 11 do 15 reakcji. Wobec co dziesiątego badanego była to liczba reakcji mieszcząca się w przedziale od 16 do 20. W 3 przypadkach doliczono się ponad 21 reakcji. Wszystkie wyliczone reakcje okazały się nieefektywne, ponieważ nieletni pomimo ich podjęcia trafił ostatecznie do SdN/ZP. Taki stan rzeczy egzemplifikuje fragment dokumentacji wychowanka umieszczonego w schronisku dla nieletnich:

Chłopiec jest w domu dziecka od 2009 roku. [...] Wobec nieletniego na podstawie postanowienia sądu rodzinnego zastosowano środek wychowawczy w postaci umieszczenia w MOW, uznając, że istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego polegające na tym, że nieletni w sposób nieregularny realizuje obowiązek szkolny, ucieka z placówki, w której został umieszczony na mocy orzeczenia sądu. [...] Zastosowany środek wychowawczy okazał się nieskuteczny, a proces demoralizacji pogłębił się. Nieletni notorycznie ucieka z ośrodków. Przebywał łącznie w sześciu MOW-ach. [...] Po skreśleniu z listy wychowanków z MOW [szóstego z kolei – M.B., M.N.B.] został skierowany do [kolejnego – M.B., M.N.B.] MOW. W dniu [...] wydano nakaz zatrzymania i doprowadzenia go do nowego ośrodka, [...] gdzie nie został umieszczony w związku z tym, iż wcześniej umieszczono go w SdN³¹.

Kolejny fragment z dokumentacji tego samego wychowanka dowodzi nietrafności decyzji sądu rodzinnego, który pomimo braku poprawy

²⁹ Analizy własne wykazały, że prawie połowa badanych przed umieszczeniem ich w zakładzie poprawczym czy w schronisku dla nieletnich czasowo przebywała w domu dziecka, a 1/4 była w pieczy zastępczej. Badania przeprowadziła M. Noszczyk-Bernasiewicz (materiały niepublikowane).

³⁰ Częściowy raport i analizy z tych badań autorzy publikowali już w: M. Bernasiewicz, M. Noszczyk-Bernasiewicz: *Czy zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich są w Polsce potrzebne? W: Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce...*

³¹ W przytoczonych dokumentach skorygowano interpunkcję.

funkcjonowania nieletniego po zastosowaniu środka wychowawczego kilka razy ponownie stosuje ten sam środek, przyczyniając się w ten sposób do dalszej demoralizacji i wzrostu poczucia bezkarności nieletniego. Brak zastosowania odpowiedniego środka powoduje nawet reakcję zaniepokojonego opiekuna prawnego (wychowawca domu dziecka), który zwraca się do sądu rodzinnego z prośbą o podjęcie wobec wychowanka optymalnych i stanowczych działań, które mogłyby zatrzymać u niego proces demoralizacji:

Proszę o podjęcie zdecydowanych działań wobec mojego podopiecznego [...] zmierzających do umieszczenia go w placówce zamkniętej, np. SdN. Nieletni zgodnie z postanowieniem sądu powinien przebywać w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. W okresie sprawowania przeze mnie opieki prawnej nieletni jest wychowankiem już trzeciego młodzieżowego ośrodka wychowawczego, jednak widnieje wyłącznie na liście wychowanków. W praktyce stale przebywa na ucieczce i proces jego demoralizacji nieustannie pogłębia się. Wychowanek, będąc na ucieczce, pomieszkuję w opuszczonych mieszkaniach, na strychach, czasem u znajomych. Okresowo podejmuje nielegalnie prace dorywcze na budowach, bez jakiegokolwiek umowy, bez ubezpieczenia. Co najmniej raz doświadczył już wypadku podczas pracy, nie zdecydował się na wizytę na SOR-ze z obawy przed zatrzymaniem przez policję. Zdarza się, że nie mając środków finansowych, jest głodny, prosi o jedzenie wychowanków naszego domu dziecka, prosi też o pożyczenie drobnych kwot pieniędzy. Nie ma odzieży zimowej. W efekcie prowadzonego trybu życia doświadczył odmrożenia stóp, które zostały zaopatrzone, jednak istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że sytuacja ta powtórzy się, co może grozić mu amputacją. Dodatkowo bardzo prawdopodobne jest, że chłopiec dopuszcza się kradzieży, włamań, spożywa alkohol oraz zażywa substancje psychoaktywne. Uczestniczy w „ustawkach” kibiców, bójkach, odnosząc przy tym obrażenia. Sam przyznaje, że nie potrafi powstrzymać się od ucieczek z ośrodka. Jako jedyne skuteczne rozwiązanie widzi umieszczenie w placówce zamkniętej. Być może umieszczenie nieletniego w takim miejscu umożliwiłoby przeprowadzenie diagnozy stopnia uzależnienia i podjęcie skutecznych działań terapeutycznych oraz wychowawczych. Opiekunowie z młodzieżowych ośrodków wychowawczych nie mają najmniejszych szans na wdrożenie wobec chłopca działań wychowawczych, ponieważ jego ucieczki następują w ciągu kilku godzin od dowiezienia go do placówki. Funkcjonowanie chłopca mimo orzeczonego środka wychowawczego stale pogarsza się, zagraża jego zdrowiu i życiu, demoralizacja postępuje, w związku z czym proszę o pilne podjęcie stosownych kroków.

Widać wyraźnie, że wcześniejsze zastosowanie środka poprawczego wobec wychowanka, którego dokumentację analizowano, udaremniłoby pogłębianie się procesu jego demoralizacji oraz poprawiło efektywność resocjalizacyjną. Dopiero zakład poprawczy daje gwarancję ochrony społeczeństwa przed przestępczym zachowaniem nieletnich – dysponuje odpowiednim systemem zabezpieczeń i infrastrukturą. Oddziały szkolne i praktycznej nauki zawodu znajdują się bowiem na terenie placówki, co skutecznie zabezpiecza i chroni wychowanków przed podejmowaniem uciezek, samowolnym oddalaniem się poza jej teren, a tym samym umożliwia kontynuowanie i ukończenie rozpoczętego procesu edukacji. Dla nieletnich o bardzo wysokim stopniu demoralizacji w rozbudowanym systemie różnych zakładów poprawczych³² przewidziano umieszczenie w zakładzie poprawczym o wzmożonym nadzorze wychowawczym. Są jedynie dwie tego typu placówki w kraju (ZP w Trzemesznie oraz ZP w Grodzisku Wielkopolskim), a znajduje się w nich młodzież, która popełniła poważne czyny karalne, a dodatkowo przebywała wcześniej w innych zakładach poprawczych, gdzie stwarzała duże trudności wychowawcze (wymieniono na przykład niesubordynację wobec kadry, bunt, stwarzanie zagrożenia dla innych wychowanków). Zakłady o wzmożonym nadzorze wychowawczym dysponują dobrze wyposażonymi warsztatami zawodowymi (stolarskim, ślusarskim, budowlanym itp.). Wszyscy przebywający tam chłopcy zdobywają kwalifikacje zawodowe, a jednocześnie produkują artefakty (na przykład ogrodzenia, altany, krawężniki) na potrzeby społeczności lokalnej. Zarabia na tym państwo, bo pieniądze ze sprzedaży wyrobów trafiają do Ministerstwa Sprawiedliwości. Obowiązujący rygor (w jednoosobowych pokojach zamykanych na noc zainstalowany jest monitoring i czujnik ruchu, podczas zajęć i w internacie obecni są nie tylko wychowawcy, jak w innych ZP, lecz także strażnik) uzasadniony jest stopniem wysokiej demoralizacji przebywającej tam młodzieży.

Wysoki poziom przestępczości powrotnej po pobycie w zakładzie poprawczym każe zastanowić się przede wszystkim nad jakością opieki następczej. Sukces w resocjalizacji zależy nie tylko od transformacji wewnętrznej podopiecznego, ważną rolę odgrywa tutaj także otoczenie zewnętrzne (środowisko), w którym wychowanek będzie funkcjonował

³² Bogate informacje na temat organizacji, struktury oraz rodzajów zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich w Polsce znaleźć można w opracowaniach: M. Bernasiewicz, M. Noszczyk-Bernasiewicz: *Family Life and Crime. Contemporary Research and Essays*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017, s. 180–185, oraz: M. Noszczyk-Bernasiewicz: *Nieletni przestępcy...*, s. 80–89.

po opuszczeniu murów placówki. Dlatego dopełnieniem oddziaływań resocjalizacyjnych jest zapewnienie nieletniemu odpowiedniej opieki po powrocie do jego środowiska rodzinnego. Biografie wychowanków, których pobyt w placówkach resocjalizacyjnych dobiega końca, są bardzo różne – jedne napawają mniejszym, inne większym optymizmem, ale są też takie, które odbiera się jako beznadziejne:

Wychowanka ma nikły kontakt z domem rodzinnym. Kontaktuje się telefonicznie z siostrą, która wraz z ojcem [adopcyjnym – M.B., M.N.B.] odwiedziła ją w placówce. Nie ma natomiast żadnego kontaktu z matką [adopcyjną – M.B., M.N.B.]. Gdy miała 17 lat, została wymeldowana z domu rodzinnego przez rodziców. Matka nie interesuje się w ogóle jej losem. [...] Ze względu na swoją sytuację rodzinną wychowanka dawno nie korzystała z urlopu czy przepustek. Proces resocjalizacji wychowanki przebiega nieharmonijnie i przynosi niewielkie zmiany w jej postępowaniu. [...] Wychowanka znajduje się w bardzo trudnej sytuacji materialnej. Po opuszczeniu zakładu poprawczego nie ma dokąd wrócić. Została wymeldowana z domu (mieszkania) przez rodziców adopcyjnych. Nie ma znikąd pomocy materialnej. Zdana jest na pomoc i wsparcie ze strony placówki oraz innych instytucji. Ponadto jest osobą schorowaną i pozostaje pod stałą kontrolą lekarską. [...] Od urodzenia do 4. roku życia przebywała w domu dziecka. W wieku 4 lat została adoptowana przez rodzinę X. [...] Wychowanka wielokrotnie podejmowała próby nawiązania kontaktu z matką, ale bezskutecznie. Matka nie utrzymuje żadnego kontaktu z córką, nie przejawia nią zainteresowania. Nieletnia w dalszym ciągu czuje się odrzucona, niepotrzebna, osamotniona. Jest zdana tylko na siebie.

Oto fragment napisanego przez tę wychowankę listu do władz miasta, w którym spędziła ona całe swoje życie i z którym wiąże swoją przyszłość:

W tej rodzinie już wcześniej została adoptowana moja siostra. Na początku czułam się gorzej traktowana, a nawet odrzucana przez rodziców. W rodzinie miały miejsce częste awantury. Zaczęłam sprawiać kłopoty wychowawcze. Czułam się niezrozumiana, niepotrzebna. Rodzice, zwłaszcza matka, odnosili się do mnie z dystansem. Trafiłam do schroniska dla nieletnich, a potem do zakładu poprawczego, gdzie przebywam do dzisiaj. Rodzice utrzymywali ze mną sporadyczny kontakt. Myśleli o rozwiązaniu adopcji. Kiedy miałam 17 lat, matka dokonała wymeldowania mnie ze wspólnego mieszkania. Muszę zaznaczyć, że kilka lat wcześniej obiecywała, że nigdy nie zostawi mnie bez pomocy i wsparcia. Niestety tak się nie stało. Jestem osobą bezdomną. Nie mam dokąd wrócić po opuszczeniu placówki. [...] Nie mam nikogo, kto mógłby mi pomóc

i do kogo mogłabym powrócić. Zdana jestem na pomoc urzędów i ludzi dobrej woli. Jestem schorowana i się leczę. Uzyskanie mieszkania, choćby małego własnego kącika, jest dla mnie sprawą nadrzędną. Dlatego też proszę o przychyłność i pomoc w przydzieleniu mi lokalu mieszkalnego – mieszkania socjalnego.

Każdy nieletni to inna, niepowtarzalna historia życia. Wychowankowie placówek resocjalizacyjnych mają większy bądź mniejszy багаż różnych doświadczeń, o których planujące czy też podejmujące wobec nieletnich działania osoby – począwszy od wychowawców w przedszkolu czy nauczycieli w szkole, a skończywszy na sędziach sądu rodzinnego czy wychowawców w placówce – powinny pamiętać. Życiorysy wielu wychowanków zapisane na kartach ich dokumentacji są mniej lub bardziej „bogate” w różne doświadczenia – w tym najczęściej o traumatycznym charakterze, z czym musi się zmierzyć kadra placówek, do których trafia zdemoralizowana młodzież. Paradigmatyczny charakter ma *casus* Michała³³ – w jego dokumentacji uwidacznia się środowiskowy oraz biologiczny determinizm, a dalej dramatyczna sytuacja społeczna oraz psychiczna nieletnich przestępców. Michał wraz ze swoim rodzeństwem doświadczył wykorzystywania seksualnego w swoim domu rodzinnym, czego opis znajdujemy we wstrząsającej relacji zamieszczonej w dokumentacji nieletniego oraz w treści wyroku sądowego, jaki usłyszeli jego matka i ojczym.

Z uwagi na obciążenie zespołem FAS Michał ma roczne opóźnienie w realizowaniu obowiązku szkolnego [...]. Od kilku lat jest pod stałą opieką lekarza psychiatry, zażywa leki wyciszające i stabilizujące nastrój. [...] Z danych akt sprawy wynika, że nieletni pochodzi z nieformalnego związku. [...] z powodu libacji alkoholowej i braku dostatecznej opieki nad Michałem i jego rodzeństwem interweniowała policja. Rodzina zwróciła się o pomoc do służb socjalnych. Michał wraz z siostrą został umieszczony w domu dziecka, a jego bliźniacze rodzeństwo w rodzinie zastępczej. Kolejno został przeniesiony do zawodowej rodziny zastępczej niespokrewnionej, o charakterze pogotowania rodzinnego. [Następnie – M.B., M.N.B.] dzieci powróciły do domu rodzinnego, a Sąd ograniczył państwu [...] władzę rodzicielską poprzez nadzór kuratora nad warunkami bytowymi i wychowaniem dzieci. Nieletni nie miał jednak zapewnionych odpowiednich warunków socjalno-bytowych i w trybie nagłym wraz z rodzeństwem został umieszczony w rodzinie zastępczej o charakterze pogotowia rodzinnego. We wrześniu [...] Sąd wydał postanowienie o umieszczeniu Michała wraz z rodzeństwem w rodzinie za-

³³ Imię zmieniono.

stępczej w osobie [...]. Wtedy jeszcze rodzice przysyłali dzieciom kartki z pozdrowieniami, drobne upominki. Po ujawnieniu podejrzenia o możliwości wykorzystywania seksualnego przez matkę i ojczyrna podjęto decyzję o wstrzymaniu kontaktów państwa [...] z dziećmi. W rodzinie tej nieletni przebywał do [...] i z uwagi na stan zdrowia opiekunów został przeniesiony do Domu Dziecka w [...]. Z informacji z akt sprawy wynika, że nieletni, będąc w rodzinie zastępczej, był wychowywany dość rygorystycznie, miał ograniczane posiłki, był izolowany od biologicznych dzieci opiekunów. W [...] Sąd pozbawił matkę nieletniego władzy rodzicielskiej nad nieletnim, a w [...] wydał postanowienie o zakazie jakichkolwiek kontaktów. Zarówno matka nieletniego, jak i [...] zostali skazani prawomocnym wyrokiem za wykorzystywanie seksualne Michała i jego rodzeństwa. [...] Opiniowany od najmłodszych lat wzrastał w niekorzystnej atmosferze wychowawczej, był zaniedbywany pod względem fizycznym i psychicznym. Był bity przez [...], bywało, że nie dostarczali mu jedzenia, pozostawiali w zimnych pomieszczeniach. Ponadto w domu rodzinnym był ofiarą przemocy seksualnej [...].

Z wyroku:

Ojciec karany za czynności seksualne na swoich dzieciach [...], działając [ze] z góry powziętym zamiarem wielokrotnie przy pomocy groźby doprowadził małoletniego swojego syna w wieku 6 lat Michała do obcowania płciowego oraz poddania się innym czynnościom seksualnym i wykonania takich czynności polegających na wkładaniu palców w narządy płciowe, a także zmuszaniu go do wkładania jego narządów płciowych w usta pokrzywdzonego, tj. o czyn z art. 197 § 1 i 2 kk i art. 200 § 1 kk i art. 201 kk w zw. z art. 12 kk. [...]. W okresie od [...], działając w krótkich odstępach czasu i [ze] z góry powziętym zamiarem utrzymywał treści pornograficzne z udziałem małoletnich poniżej lat 15 swoich dzieci [...], tj. o czyn z art. 202 § 4 kk³⁴. Rodzice byli leczeni odwykowo z powodu uzależnienia od alkoholu i narkotyków. Między nimi dochodziło do awantur, interweniowała policja, czego świadkiem był Michał. Matka leczyła się psychiatrycznie z powodu depresji, stanów dysforii, z tego powodu była także hospitalizowana w oddziałach psychiatrycznych. Nieletni od kilku lat nie ma żadnego kontaktu z rodzicami biologicznymi, jak i ojczyrmem. Nie czuje się emocjonalnie z nimi związany, nie chce o nich rozmawiać, jest świadomy krzywdy, jakiej zaznał z nich strony. Ujawnia powierzchowny kontakt emocjonalny z rodzeństwem. Wobec młodszego

³⁴ Te same zarzuty postawiono matce – z tym, że zaznaczono, że doprowadzała do obcowania dzieci ze swoim mężem, utrzymywała materiały pornograficzne i znęcała się nad dziećmi.

rodzeństwa zachowywał się agresywnie, wręcz [...] się go bały. Nie ma on żadnego kontaktu zarówno z dalszą, jak i bliższą rodziną ze strony rodziców. [...] Jego opiekunem prawnym jest dyrektor Domu Dziecka w [...].

Zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich nawet w tak trudnej sytuacji psychospołecznej wychowanków potrafią odnosić sukcesy w zakresie readaptacji społecznej swoich podopiecznych. Dowodem na to jest dzisiejsza sytuacja Michała, który po przejściu ze SdN do ZP został z niego po krótkim czasie zwolniony, ponieważ proces jego demoralizacji dzięki tym placówkom został zahamowany, a los pozwolił mu na odnalezienie się w nowej rodzinie zastępczej. Warto przytoczyć treść listu pochwalnego (wygrawerowany tekst w oprawie drewnianej), jaki otrzymali dyrektor oraz wychowawca SdN w Gackach od rodziców zastępczych Michała, którzy wcześniej przysposobili jego młodsze rodzeństwo, a później także jego samego przyjęli pod swój dach:

Składamy podziękowania dla Dyrektora Schroniska dla Nieletnich w Gackach Pana [...] oraz Wychowawcy Pana [...].

Chcieliśmy serdecznie podziękować za pomoc w wychowaniu i przywróceniu do prawidłowego funkcjonowania naszego podopiecznego Michała³⁵.

Chcieliśmy zauważyć, że chłopak funkcjonuje prawidłowo. Widzimy poprawę w jego zachowaniu. Uważamy, że Schronisko dla Nieletnich w Gackach zasługuje na wyróżnienie nie tylko w samym przyczynieniu się co do prawidłowego funkcjonowania naszego podopiecznego, ale również za życzliwość i wielkie serce. Wychowawca dbał o prawidłowe odruchy, jak higiena osobista, kultura osobista. Dziękujemy za zaangażowanie się w proces leczenia stomatologicznego Michała oraz za możliwość rozwijania jego pasji. Dziękujemy bardzo za to, że czuwacie, aby podopieczni czuli się u Was dobrze, że kontrolujecie sam proces leczenia i wyciszania leków. Michał w tej chwili funkcjonuje bez leków psychotropowych. Badania psychologiczne nie wykazują niepełnosprawności. W naszym odczuciu budowane przez Was poczucie poszanowania mienia, dbania o siebie samego przyniosło zamierzony rezultat. Cały czas pracujemy nad Michałem, ale widzimy, że są to drobne korekty. Jeszcze raz serdecznie dziękujemy Panu Dyrektorowi [...] oraz Wychowawcy [...]³⁶.

Do wiadomości:

Ministerstwo Sprawiedliwości

Schronisko dla Nieletnich w Gackach

³⁵ Imię zmieniono.

³⁶ Tu podano imiona i nazwisko rodziców zastępczych.

Z jednej strony osiągnięcia resocjalizacyjne, jak opisany przypadek Michała, a z drugiej skrajnie trudne konteksty biograficzne wychowanków placówek korekcyjnych pokazują, że placówki zamknięte są niezbędnym i zdolnym do odnoszenia sukcesów elementem systemu resocjalizacji. Natomiast niski poziom efektywności resocjalizacyjnej tych placówek (średnio połowa wychowanków powraca do popełniania przestępstw) jest rezultatem nie ich złej organizacji czy też wynikającej z ich istoty niemożności realizowania procesu (re)socjalizacji, lecz głębokiego stopnia demoralizacji wychowanków, któremu nie zdołało zapobiec wdrożenie wielu reakcji, podjętych jeszcze przed umieszczeniem nieletnich w tych placówkach, oraz wynikiem braku dobrej organizacji systemu opieki następczej nad wychowankiem w postaci opieki psychologiczno-pedagogicznej oraz socjalnej uruchamianej w momencie jego wyjścia z placówki zamkniętej.

Zakończenie

Jak starano się wykazać, w aktualnych realiach prawnych (ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich) oraz społecznych (brak małżeństw oraz osób samotnych zainteresowanych utworzeniem rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych) nie ma alternatywy dla resocjalizacji prowadzonej w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz zakładach poprawczych (i schroniskach dla nieletnich). Przyczyn słabej efektywności resocjalizacyjnej tych placówek (recydywa oscyluje wokół 50%) upatrywać należy nie w ubogiej ofercie resocjalizacyjnej (jest wręcz odwrotnie³⁷), lecz w mankamentach systemów wczesnej interwencji oraz opieki następczej. Na defekty systemu wczesnej interwencji wskazują między innymi liczne absurdy orzecznicze – wielu nieletnich czuje się bezkarnie, ponieważ pozwala im się na swobodne kontynuowanie procesu własnej demoralizacji. Ponadto brak odpowiedniej polityki państwa – zachęt i wsparcia dla rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych zdolnych do prowadzenia procesu resocjalizacji osób niedostosowanych w warunkach naturalnych – i wreszcie brak systemu pozwalającego na zaopiekowanie się nieletnimi opuszczającymi placówki zamknięte (którzy w ten sposób skazywani są na bezrobocie, bezdomność lub powrót do patologicznych środowisk rodzinnych) uważamy za prawdziwe przyczyny niskiej efektywności resocjalizacji instytucjonalnej w Polsce.

³⁷ Bogactwo oferty resocjalizacyjnej ZP oraz SdN pokazano w publikacji: *Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce...*

Bibliografia

- Bała ndynowicz A.: *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*. Wyd. 2. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2011.
- Bała ndynowicz A.: *Rodzinne domy terapeutyczne – propozycję modelowego systemu opiekuńczo-wychowawczego dla osób niedostosowanych społecznie*. W: *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*. Red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński. Warszawa: Wydawnictwo PEDAGOGIUM Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej, 2007.
- Bartkowicz Z.: *Agresywność, kompetencje społeczne i samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013.
- Bastiaanssen I.L.W. et al.: *Measuring Group Care Worker Interventions in Residential Youth Care*. „Child Youth Care Forum” 2012. DOI 10.1007/s10566-012-9176-8.
- Bernasiewicz M.: *Yuppie oraz squatter. Globalne style życia w lokalnych środowiskach wychowawczych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013.
- Bernasiewicz M., Noszczyk-Bernasiewicz M.: *Family Life and Crime. Contemporary Research and Essays*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K.: *Kryminologia*. Gdańsk: Arche, 2004.
- Chomczyński P.: *Działania wychowanków schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych. Socjologiczna analiza interakcji grupowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014.
- Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce*. Red. M. Bernasiewicz, M. Noszczyk-Bernasiewicz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018.
- Funkcjonowanie młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii w systemie oświaty*. „Trendy” 2015, nr 4. http://www.bc.ore.edu.pl/Content/812/T4_15+Funkcjonowanie+MO W+i+MOS+w+systemie+o%C5%9Bwiaty.pdf [9.07.2018].
- Jaworska A.: *Leksykon resocjalizacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2012.
- North E.J. et al.: *Under One Roof: A Review and Selective Meta-analysis on the Outcomes of Residential Child and Youth Care*. „Children and Youth Services Review” 2008, no. 30. DOI 10.1016/j.childyouth.2007.09.001.
- Konopczyński M.: *Kryzys resocjalizacji czy(li) Sukces działań pozorowanych. Refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*. Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, 2013.

- K u s z t a l J.: *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Polityki Rodzinnej: *Dane statystyczne dotyczące rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych*. <https://www.gov.pl/attachment/e7f5a4cc-5e14-4d64-b3ed-ea5da75aaf9c> [26.06.2018].
- Ministerstwo Sprawiedliwości: *Zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich*. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zaklady-poprawcze-i-schroniska-dla-nieletnich> [21.07.2018].
- Najwyższa Izba Kontroli: *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich*. Warszawa. 2009. <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-zakladach-poprawczych.html> [30.06.2018].
- Najwyższa Izba Kontroli: *NIK o resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*. 15.01.2018. <http://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-resocjalizacji-w-mlodziezowych-osrodkach-wychowawczych.html> [25.06.2018].
- N o s z c z y k - B e r n a s i e w i c z M.: *Demoralizacja i czyny karalne wśród nieletnich – dynamika i rozmiary*. „Resocjalizacja Polska” 2016, nr 11.
- N o s z c z y k - B e r n a s i e w i c z M.: *Nieletni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2019, poz. 1111.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji: *Młodzieżowe ośrodki socjoterapii*. 22.04.2015. <https://www.ore.edu.pl/2015/04/mlodziezowe-osrodki-socjoterapii/> [16.08.2018].
- S t ę p n i a k P.: *Resocjalizacja (nie)urojona. O zawłaszczaniu przestrzeni penitencjarnej*. Warszawa: Difin, 2017.
- S z e c ó w k a A.: *Powrotność na drogę przestępczą nieletnich zwolnionych z różnych typów zakładów poprawczych*. W: *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja w nurtach inkluzji. Doświadczenia, problemy, perspektywy międzynarodowe*. Red. B. J e z i e r s k a et al. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, 2013.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dz.U. 1982, nr 35, poz. 228, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011, nr 149, poz. 887, z późn. zm.

Maciej Bernasiewicz, Monika Noszczyk-Bernasiewicz

Efficiency of Juvenile Social Rehabilitation in Locked Residential Treatment Facilities in Poland

Summary: The article deals with social rehabilitation institutions for juveniles in Poland (juvenile detention centres, juvenile shelters, youth education centres). These measures are characterized against a more general backdrop of other responses on the part of justice system, which direct the minor into a non-residential facility. The text presents the latest results of research into the level of reoffending (recidivism) by juveniles leaving the latter facilities. The causes of the poor rehabilitation efficiency therein (reoffending level amounting to circa 50%) is not due to poor rehabilitation offer (for it is indeed rich), but due to the shortcomings of the early intervention and after-care system.

Keywords: efficiency of juvenile rehabilitation, social rehabilitation in locked residential treatment facilities, juvenile detention centre, juvenile shelters, youth educational centre

Maciej Bernasiewicz, Monika Noszczyk-Bernasiewicz

Wirksamkeit der Resozialisierung von Minderjährigen im geschlossenen Umfeld in Polen

Zusammenfassung: Der Text handelt von den Resozialisierungsanstalten für Minderjährige in Polen (Erziehungsheimen, Heimen für Minderjährige und Jugendberufshilfsstellen). Diese Einrichtungen werden vor dem allgemeineren Hintergrund anderer durch die Justiz ergriffenen Maßnahmen charakterisiert, die einen Minderjährigen im offenen Umfeld lassen. Der Text präsentiert die neuesten Forschungsergebnisse zum Ausmaß des Rückfalls unter Minderjährigen nach ihrem Aufenthalt in diesen Einrichtungen. Die Ursachen für die geringe Resozialisierungseffizienz dieser Einrichtungen (der Rückfall schwankt um 50%) sollten nicht im schlechten Resozialisierungsangebot (weil es reich ist), sondern in den Mängeln des Systems der frühzeitigen Intervention und Nachsorge gesehen werden.

Schlüsselwörter: Wirksamkeit der Resozialisierung, Resozialisierung im geschlossenen Umfeld, Erziehungsheim, Heim für Minderjährige, Jugendberufshilfsstelle